

Socjologiczny portret wolontariusza – implikacje wychowawcze

Wprowadzenie

Przemiany społeczne Polsce sprawiły, że od ponad dwóch dekad aktywność i zaangażowanie społeczne są jednymi z filarów ładu społecznego, zmieniając relacje społeczne, odciskając swe piętno na oczekiwanych wzorcach działania zarówno jednostek, jak i instytucji. Analizując formy aktywności społecznej w kontekście społeczeństwa obywatelskiego, nie sposób nie uwypuklić roli wolontariatu jako sposobu rozwiązywania problemów społecznych w lokalnej skali – w dodatku efektywnego a taniego, czy też wręcz bezpłatnego.

Dowartościowanie tej formy zaangażowania społecznego wynika nie tylko z rozwoju sektora pozarządowego, instytucjonalnych i prawnych rozwiązań sprzyjających aktywizacji obywateli, lecz przede wszystkim z faktu, iż jest on podstawowym fundamentem społeczeństwa obywatelskiego. Poprzez świadome, aktywne działanie jednostki budują wspólnotę, przekraczając partykularne interesy na rzecz realizacji dobra wspólnego. Owa transgresyjna natura tej aktywności to jej wartość autoteliczna, choć wolontariat jest także doskonałą lekcją społecznej partycypacji i sposobu rozwijania cnót obywatelskich. Te właściwości wolontariatu sprawiają, iż otwarte na społeczne zaangażowanie są nie tylko organizacje non-profit. Coraz szerzej ze współpracy korzysta także sektor publiczny i podmioty gospodarcze.

Wielowymiarowość pracy społecznej jest w społeczeństwie obywatelskim cenioną wartością. Daje szansę

na znalezienie takiego obszaru i formy działania, która wypływa z potrzeb i możliwości wolontariatu, równocześnie przysparza pożytku ich beneficjentom. Buduje i wzmacnia kapitał społeczny, a wobec przemian społecznych staje się także pomysłem na wejście na rynek pracy, jako miejsce zdobywania pierwszych doświadczeń zawodowych – pracowniczych.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie inspiracji wychowawczych wynikających z badań socjologicznych nad rozwojem i przemianami wolontariatu w Polsce. Wypływające z nich wnioski stanowią cenną wskazówkę do takiej organizacji działań wolontariuszy i pracy nad ich osobistym rozwojem, dzięki którym potencjał tkwiący w wolontariacie i wolontariuszach może się jeszcze efektywniej rozwijać.

1. Socjologia jako nauka empiryczna – istota i funkcje

Socjologia to jedna z nauk zajmujących się badaniem społeczeństwa. Współczesny rozwój nauk społecznych sprawia, że dyscypliny naukowe są coraz bardziej nawzajem powiązane. Interdyscyplinarność współczesnych nauk zaciera różnice w podejściu do przedmiotu badania, ujednolica metody, rozmywa specyfikę dyscyplin naukowych.

Socjologia obejmuje swoim zakresem zjawiska i procesy zachodzące w różnych formach życia zbiorowego ludzi. Nestor polskiej socjologii Jan Szczepański uważa, że przedmiotem badań socjologii są zjawiska i procesy tworzenia się różnych form życia

zbiorowego ludzi, struktury tych zbiorowości, zjawiska i procesy zachodzące w tych zbiorowościach, wynikające ze wzajemnego oddziaływania ludzi na siebie, siły skupiające i siły rozbiłające te zbiorowości, zmiany i przekształcenia w nich zachodzące.¹

Nakreślona przez J. Szczepańskiego definicja na wiele dekad wyznaczała istotę, zadania i zakres badawczy socjologii. W sferze zainteresowań socjologii znalazły się szeroko rozumiane stosunki społeczne obejmujące współżycie społeczne, kultura materialna i niematerialna, duchowa, różne grupy społeczne, czyli formy, struktury tych stosunków, procesy integrujące i dezintegrujące, oraz człowiek, jako osobnik ludzki przez to współżycie wyznaczony i zdeteterminowany.

Henryk Januszek i Jan Sikora² podkreślają istotną rolę w obrębie badań socjologicznych współżycia społecznego. Współżycie społeczne oznaczające proste i złożone, bezpośrednie i pośrednie relacje społeczne, które są przez ludzi pożądane, oczekiwane i niezbędne do przeżycia, jest przez ludzi regulowane zarówno nowymi, jak i przekazywanymi przez pokolenia normami, a ich dynamika jest determinowana różnorodnymi czynnikami społecznymi.

Jako dyscyplina naukowa socjologia ma do spełnienia funkcje teoretyczne i praktyczne. Funkcja teoretyczna wyraża się w opisie i wyjaśnianiu badanego przez siebie

przedmiotu zainteresowań. Teoretyczne zakorzenienie socjologii przejawia się także w orientacji metodologicznej, która zaleca rozpatrywać zjawiska i procesy w aspekcie genetycznym, strukturalnym i funkcjonalnym i wskazuje na stosowanie – adekwatnych do przedmiotu badań – metod i technik badawczych.

Współcześnie największym zainteresowaniem cieszą się praktyczne zastosowania socjologii. Wśród funkcji praktycznych można wskazać na cztery podstawowe, takie jak: diagnostyczną, prognostyczną, ideologiczną i socjotechniczną.³

Pierwsza z tych funkcji – diagnostyczna – sprowadza się do dostarczenia praktykom wiedzy o sytuacji, w której zamierzają działać. Socjologowie dostarczają wiedzy o pewnym wycinku rzeczywistości społecznej w celu usunięcia niepożądanego stanu rzeczy, oceny skuteczności jakiejś akcji, czy też zebrania danych ogólnych.

Funkcja prognostyczna pozwala na przewidywanie zdarzeń, zachowań jednostek i zbiorowości. Często w tym kontekście mówi się o „mocy prognostycznej” twierdzeń naukowych, które są warunkiem praktycznych zastosowań tej dyscypliny. Jednakże należy podkreślić, iż przewidywania w naukach społecznych natrafiają na pewną trudność w sytuacji, w której nie jest wiadome, jak zareagują na prognozę ci, których ona dotyczy, jeśli dotrze ona do ich świadomości.⁴

¹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1972, s. 12.

² H. Januszek, J. Sikora, *Podstawy socjologii*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008, s. 8-9.

³ R.A. Podgórecki, *Socjologia. Wczoraj. Dziś. Jutro*, Wydawnictwo oświatowe FOSZE, Rzeszów 2006, s. 68.

⁴ Dobrym przykładem tej trudności są sondaże przeprowadzane tuż przed wyborami, w których wyborcy przenoszą swoje głosy na inną partię, jeśli preferowana nie ma szans na wejście do parlamentu.

Najbardziej kontrowersyjna jest ideologiczna funkcja socjologii, choć nie ma co kryć, iż właśnie ona rodzi współcześnie najwięcej pokus. Polega na wprowadzeniu do prac naukowych terminów nacechowanych emocjonalnie i wartościująco lub ciągłym powtarzaniu określonych twierdzeń, co pośrednio wpływa na kształtowanie postaw odbiorcy. Ideologia oferuje uporządkowany obraz świata istniejącego i pożądanego, za którym tęskni współczesny człowiek przytłoczony natłokiem niepowiązanych, dynamicznie się zmieniających informacji. Podstawowym celem ideologii jest kształtowanie w masowej skali postaw w oparciu o określoną hierarchię wartości. Nieodzownym składnikiem każdej ideologii jest pewien zasób wiedzy socjologicznej dotyczącej jednostki i jej roli w społeczeństwie, sposobu funkcjonowania instytucji, wolności, odmienności czy też sprawiedliwości społecznej i zmian obowiązującego porządku, jednakże wyraźnie podporządkowanemu pewnej idei przewodniej. To, co odróżnia aktywność socjologa-badacza od aktywności ideologa jest fakt upowszechniania postawy racjonalnej. Socjolog nie ustanawia własnych wartości i idei, dąży jedynie do odkrywania prawd o świecie.

Jednakże nie wydaje się możliwe całkowite uniezależnienie teorii socjologicznych od ocen i sądów wartościujących oraz zaangażowań ideologicznych, a ograniczenie ich wyłącznie do opisu i wyjaśniania faktów. Nie zawsze jest to także pożądane, bowiem

wiele wybitnych dzieł socjologicznych powstało dzięki właśnie takiemu zaangażowaniu w konkretne kwestie społeczne.⁵

Socjotechnika od wielu lat nieprzerwanie cieszy się zainteresowaniem tych podmiotów, które wpływają na kształt życia społecznego i wprowadzają w systemie społecznym zmiany. W Polsce pojęcie to rozpowszechnił Adam Podgórecki. Socjotechnika (inżynieria społeczna) to – według tego autora – pewien swoisty zespół zaleceń czy przestróg dotyczących racjonalnej przemiany życia społecznego. Jest to zatem zbiór dyrektyw o tym, jak za pomocą odpowiednich środków dokonywać celowych, z góry zamierzonych przekształceń społecznych.⁶ W dobie wprowadzania radykalnych zmian społecznych właściwych dla dokonującej się transformacji systemowej socjotechnika jest ważną funkcją socjologii, pozwalającą na wprowadzanie takich rozwiązań, które zyskują, jeśli nie aprobatę, to chociaż zrozumienie oraz przeprowadzanie ich metodami niegenerującymi nadmiernych konfliktów społecznych. Niestety użytek czyniony z socjologii zawiera w sobie dużą dozę dwuznaczności. Jak podkreśla Jacenty Siewierski, z jednej strony prowadzi do ulepszeń i racjonalizacji życia społecznego, z drugiej zaś strony przyczynia się do usprawnienia technik rządzenia społeczeństwami i manipulacji postawami ludzkimi. Właśnie ten drugi aspekt jest przyczyną braku zaufania i ataków na tę dyscyplinę nauki.

⁵ J. Siewierski, *Socjologia jako nauka o społeczeństwie*, [w:] J. Polakowska-Kujawa (red.) *Socjologia ogólna. Wybrane problemy*, Wydawnictwa Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 1999, s. 14.

⁶ A. Podgórecki, *Logika praktycznego działania*, [w:] A. Podgórecki (red.), *Socjotechnika – jak oddziaływać skutecznie*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1970, s. 18.

Powodem nieufności do badań socjologicznych i ich rezultatów jest także przekonanie o uniwersalnych walorach wiedzy potocznej. Ludzie, funkcjonując w społeczeństwie, często mają przekonanie, że zdobyta w trakcie życiowego doświadczenia wiedza jest wystarczającą podstawą do formułowania sądów generalizujących. Tymczasem wiedza potoczna jest zbiorem spostrzeżeń dość przypadkowych i osobistych. Na dodatek jest ona fragmentaryczna i niespójna, a obserwacje i doświadczenia dotyczące różnych spraw nie tylko nie tworzą spójnego systemu, lecz często są wręcz wzajemnie sprzeczne. Jak zaznacza Piotr Sztompka mądrość potoczna jest nie tylko zazwyczaj pochopna, nietroszcząca się o mocne uzasadnienie swoich konkluzji i rzetelną bazę dowodową, ale jest także apodyktyczna. Nie stoi ona od zdecydowanych ocen, zalet, sądów wartościujących, łatwo popada w moralizatorstwo, lansując partykularne dyrektywy i reguły.⁷

Oczywiście nie wszyscy potrzebują pogłębionej wiedzy socjologicznej, chociaż funkcjonowanie w społeczeństwie znacząco ułatwia socjologiczna wyobraźnia. Ta społeczna kompetencja rozumiana jest jako „zdolność wiązania wszystkiego, co dzieje się w społeczeństwie, z warunkami strukturalnymi, kulturalnymi i historycznymi oraz z działaniami podejmowanymi w tych warunkach przez podmioty indywidualne i zbiorowe, które w efekcie kształtują świat społeczny w całej jego

złożoności i różnorodności”.⁸ Pozwala ona rozumieć ogólnospołeczne wyzwania, a nie tylko wąskie partykularne interesy. Posiadając socjologiczną wyobraźnię, można zatem lepiej wykorzystać szanse i zwalczać przeciwności.

2. Wolontariat w badaniach społecznych

Pojęcie wolontariatu rozumianego jako bezpłatna, dobrowolna działalność ma długą tradycję i było rozpatrywane w kontekście prospołeczności, filantropii, społecznikostwa. Powoduje to, że używanie go zamiennie z innym terminami zaciera jego specyfikę i istotę⁹, przez co utrudnia prowadzenie badań.

E. Leś – autorka analizy ewolucji tej formy aktywności – zwraca uwagę, że filantropia i dobroczynność są różnymi formami wsparcia.¹⁰ Te formy aktywności społecznej przybierały zarówno postać pracy własnej, jak też przekazywanie pomocy materialnej. W obydwu postawach motywem tych działań było wprowadzenie postępowych zmian społecznych i zaspokajanie potrzeb jednostek, grup czy społeczności w aspekcie nie tylko bytowym, materialnym, lecz także kulturowym i moralnym. Wolontariat zawiera się więc zarówno w dobroczynności, jak i filantropii, choć najbliższe jest mu jednak określenie pracy społecznej. To ostatnie jednak ośmieszanie i zdeprecjonowanie w okresie PRL ze względu na zdecydowanie

⁷ P. Sztompka, *Socjologia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, s. 18-19.

⁸ Tamże, s. 39.

⁹ Problematyka ta została omówiona w pracach: J. Radwan-Pragłowski, K. Frysztacki, *Społeczne dzieje pomocy człowiekowi: od filantropii greckiej do pracy socjalnej*, Interart, Warszawa 1996; B. Geremek, *Litość i szubienica. Dzieje nędzy i miłosierdzia*, Czytelnik, Warszawa 1989.

¹⁰ E. Leś, *Od filantropii do pomocniczości. Od filantropii do pomocniczości: studium porównawcze rozwoju i działalności organizacji społecznych*, Wyd. Elipsa, Warszawa 2000, s. 33.

negatywne konotacje nie jest prawie w ogóle używane. B. Rysz-Kowalczyk zwraca uwagę na powiązanie wolontariatu z przygotowaniem zawodowym „w tradycyjnym znaczeniu jest to praktyka bez wynagrodzenia dla nauczania się zawodu”.¹¹

Współcześnie funkcjonuje wiele określeń wolontariatu, w których autorzy (zarówno badacze, jak i organizacje trzeciego sektora) określają cechy konstytutywne tej aktywności. Powszechnie panuje zgoda co do fundamentalnych cech, takich jak: nieodpłatność, dobrowolność, świadome działanie skierowane na rzecz innych, społeczna użyteczność. Niektórzy autorzy podkreślają fakt umiejscowienia aktywności poza kręgiem rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskim oraz różny jej stopień sformalizowania.

Kontrowersje wokół formalizacji wolontariatu zanikają wraz z przyjęciem ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie¹² w dniu 14 kwietnia 2003 r. Ustawa określiła pojęcie wolontariatu oraz zasady wykonywania przez niego świadczeń. Niektóre zawarte w ustawie zapisy budzą kontrowersje i są źródłem odmiennych interpretacji. Przykładem jest to chociażby kryterium wieku wolontariusza. J. Kopyra i K. Kołodziej nie podzielają opinii H. Izdebskiego¹³, iż wiek wolontariusza utożsamia się ze zdolnością do czynności prawnych¹⁴. Ich zdaniem wolontariuszami mogą być osoby fizyczne mające pełną zdolność do czynności prawnych i mające

ograniczoną zdolność do czynności prawnych – za zgodą przedstawiciela ustawowego, co dotyczy małoletnich powyżej 13. roku życia oraz osób częściowo ubezwłasnowolnionych. Wolontariuszami nie mogą więc być małoletni poniżej 13. roku życia i osoby całkowicie ubezwłasnowolnione. Klarowne określenie wolontariatu, jako przedmiotu badań ma istotne znaczenie dla ich wyników, a także płynących z nich rekomendacji.

Badania wolontariatu prowadzone są przez socjologów zarówno z pobudek czysto poznawczych, jak i praktycznych. Nie może dziwić fakt, że w coraz bardziej zindywidualizowanym społeczeństwie, deprecjonującym prace społeczne, jako przeżytek poprzedniego systemu, badacze chcą zgłębić istotę tego rozszerzającego się fenomenu społecznego. Z drugiej zaś strony praktycy organizujący struktury wolontariatu, biorący udział w różnorodnych innowacyjnych projektach społecznych poszukują wiedzy pozwalającej im na doskonalenie własnej pracy. Znaczący wzrost zainteresowania tą formą społecznej aktywności związany był z Europejskim Rokiem Wolontariatu 2011. W całej Europie, także w Polsce, podejmowano zintensyfikowane działania (w tym badawcze) na rzecz upowszechnienia idei bezinteresownej pomocy innym, niekoniecznie ludziom dobrze sobie znanim, oraz ulepszania ram organizacyjnych tego typu działalności. Ze względu na doniosłą rolę wolontariatu, jego

¹¹ B. Rysz-Kowalczyk (red.), *Leksykon polityki społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2001, s. 335.

¹² Dz. U. z 2003 r. Nr 96, poz. 874, Nr 202, poz. 1956 i 1958, Nr 228, poz. 2262.

¹³ H. Izdebski, *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Komentarz*, Warszawa 2003, s. 18, www.pozYTEK.gov.pl/Komentarz.

¹⁴ J. Kopyra, *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 29; s. 29; K. Kołodziej, *Wolontariat. Co warto i trzeba o nim wiedzieć?*, „Służba Pracownicza” 2003, nr 9, s. 13-14.

znaczenia dla procesów kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej podjęło się swoistego monitoringu rezultatów kampanii promującej wolontariat w Polsce. Badania prowadził na zlecenie tej instytucji CBOS oraz Instytut Spraw Publicznych.¹⁵ W sposób ciągle prowadzone są badania przez ośrodki naukowe czy organizacje pozarządowe, takie jak: m.in. Ogólnopolską Sieć Wolontariatu, stowarzyszenie Klon Jawor i wiele innych.

W Radomiu badania wolontariatu prowadzone są przez Katedrę Nauk Społecznych Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego, Stowarzyszenie Centrum Młodzieży Arka, Caritas Diecezji Radomskiej, Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu w Radomiu oraz inne organizacje, których działalność wspierają swą pracą wolontariusze.

Nie sposób w tak syntetycznym opracowaniu omówić wyników i metod badań przeprowadzanych przez tak różnorodne podmioty. Nie jest wszakże celem tego opracowania. Warto jednak zwrócić uwagę na główne aspekty wolontariatu występujące w badaniach.

Częstym przedmiotem badania jest sam wolontariat i istota pracy wolontariusza. Wynika to z szerokiego kontekstu, w jakim kategoria ta występuje, a także skojarzeń związanych z tą formą zaangażowania. Badacze podkreślają, że wiele osób nie potrafi ukazać istoty wolontariatu, choć część badanych wykonuje prace o tym charakterze, nie mając takiej świadomości.

Najmocniej podkreślana jest – jako przedmiot badań – motywacja oraz zakres działań związanych z pracą wolontariusza. Pole badawcze jest w tym

aspekcie bardzo szerokie i obejmuje m.in.: pożądane i posiadane cechy i kompetencje wolontariusza, samoocenę w tym zakresie, czynności/zadań realizowanych w toku pracy wolontarystycznej, diagnozę źródeł satysfakcji, głównych motywów podjęcia pracy wolontariackiej i czynników te motywacje zwiększających lub obniżających, rolę wartości w realizowanych działaniach, czas pracy.

Trzecia grupa problemów dotyczy systemu organizacji wolontariatu. Badania dotyczą więc takich działań organizacyjnych, jak: systemy wsparcia, szkolenie i nadzór nad prowadzonymi pracami, ubezpieczenie, podpisywanie umów z wolontariuszami, funkcjonowanie organizacji korzystających z pracy wolontariuszy.

Praktyczny aspekt badań przejawia się w diagnozowaniu najbardziej efektywnych sposobów upowszechniania wiedzy o wolontariacie i sposobach pozyskiwania wolontariuszy. W badaniach pojawiają się w związku z tym pytania o źródła wiedzy o wolontariacie i funkcjonowaniu organizacji pozarządowych, przepisach prawnych dotyczących wolontariatu, czy wpływu liderów na zaangażowanie wolontariuszy.

Niezmiennie socjologowie wnikliwie analizują cechy respondentów, takie jak: wiek, płeć, wykształcenie, (w przypadku wolontariatu młodzieży – typ szkoły), zawód, miejsce zamieszkania, stan cywilny i rodzinny, staż wolontariacki. Bardzo często w badaniach pojawiają się pytania dotyczące religijności, np. częstotliwości praktyk religijnych. Wynikają one z woli diagnozowania szerszych uwarunkowań zaangażowania w ten rodzaj działalności pomocowej.

¹⁵ *Europejski Rok Wolontariatu. Podsumowanie. Badanie BS/12/2012. CBOS.*

Najczęściej stosowaną metodą badania wolontariuszy jest sondaż diagnostyczny, a narzędziem ankieta. Podstawową funkcją metody sondażu jest gromadzenie informacji o interesujących badacza/naukowca problemach w wyniku relacji słownych osób badanych.¹⁶

Popularność tej metody, wynikająca z jej przydatności w badaniach postaw, motywów i zainteresowań respondentów czy zasobu posiadanych przez nich wiadomości o badanym zjawisku, procesie, zdarzeniu, jak i z możliwości jej przeprowadzania, nie powinna jednak ograniczać stosowania innych metod i technik badań społecznych. Warto wyobraźnię socjologiczną rozwijać oparciu o szersze instrumentarium oferowane przez tą dyscyplinę.

3. Portret wolontariusza w badaniach – implikacje wychowawcze

Wychowanie człowieka mądrego, odpowiedzialnego i wrażliwego społecznie nigdy nie było łatwym zadaniem. Jednakże we współczesnych społeczeństwach, w których dominuje indywidualizm, kalkulacja, koncentracja na zysku zarówno w wymiarze indywidualnym, jak zbiorowym, wychowanie jednostek wychodzących poza te wąskie ramy jest nie lada wyzwaniem. Rozwijanie prospołeczności, myślenia i działania w kategoriach dobra wspólnego, woli samoograniczenia i pomocy bardziej potrzebującym zdeterminowane jest prymatem wartości typowych dla społeczeństw ponowoczesnych, z dominującym w nich systemem neoliberalnych wzorców.

Nic więc dziwnego, że wychowanie wolontariuszy budzi uznanie i rodzi zainteresowanie nie tylko postronnych obserwatorów czy beneficjentów ich działań, ale także samych wychowawców, którzy pragną realizować swoje zadania wychowawcze coraz lepiej. Analiza wyników badań socjologicznych dotyczących wolontariatu, pracy niezarobkowej i aktywności społecznej może stać się dla nich źródłem cennych inspiracji. Z nich wyłania się portret wolontariuszy i obraz ich oczekiwań.

Socjologowie z dystansem posługują się pojęciem portretu socjologicznego, bowiem takie ujęcie jest przeciwnie perspektywie racjonalistycznej. Portret socjologiczny to opis wybranego obiektu z perspektywy funkcjonalistycznej czy też interakcjonistycznej. W podejściu tym pierwszorzędne znaczenie mają wartości i normy (funkcjonalne). One też ukazują przyczynowy związek pomiędzy różnymi siłami społeczno-kulturowymi.

Wydaje się jednak, że w poszukiwaniu wskazówek wychowawczych wykorzystanie portretu socjologicznego wolontariusza jest użytecznym narzędziem rozbudzania społecznej wyobraźni. Zakres tego opracowania nie pozwala na pełną analizę cech konstruujących portret wolontariusza. Implikacje wychowawcze wypływać więc będą tylko z kilku jego składników.

Najbardziej wyeksponowaną w portrecie wolontariusza cechą jest płeć. Wolontariusz to zdecydowanie częściej kobieta niż mężczyzna. Wszystkie badania w Polsce pokazują **prymat kobiet w działaniach prospołecznych**,

¹⁶ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, s. 244.

pracy niezarobkowej czy wolontariacie.¹⁷ Orientacja prospołeczna kobiet jest efektem procesów socjalizujących, w których w rolę kobiety mocno wpisane jest takie właśnie nastawienie. Wyuczone wzorce działania pomocowego utrwalają się na skutek ich społecznej aprobaty. Niestety pomocowe wzorce działania nie są z równą determinacją wpajane chłopcom jak dziewczynkom. W wielu środowiskach ciągle panują stereotypowe wyobrażenia ról społecznych, w których pewne rodzaje aktywności są traktowane jako „niemęskie”, a ich wykonawców dyskredytujące. **Widoczne są już zmiany zachodzące we wzorcach wychowania w tym zakresie, jednak i w tej sferze widać tendencje do popadania w skrajności.** Nie chodzi o wychowanie osobnika wielofunkcyjnego, pozbawionego świadomości swojej tożsamości płciowej, ale **o rozwój kompetencji pomocowych chłopców i dowartościowanie ich roli i znaczenia.**

Z dominacją kobiet wśród wolontariuszy związany jest też sam charakter prac podejmowanych w ramach wolontariatu. W dużej mierze angażowanie się w wolontariat kojarzone jest z działalnością charytatywną, pomocą osobom w trudnej sytuacji życiowej, starszym oraz niepełnosprawnym. Wolontariusze zajmują się głównie pomocą osobom starszym i niepełnosprawnym, osobom ubogim i potrzebującym oraz dzieciom.

Inne rodzaje aktywności występują rzadziej¹⁸. Wspomniany powyżej katalog prac kulturowo kojarzony jest z kobietami. Nic więc dziwnego, że mężczyźni, niezależnie od wieku, często nie widzą w nim swojego miejsca. Warto więc **nie tylko przełamywać w pracy wychowawczej te skojarzenia, lecz także wskazywać na potrzeby zaangażowania pomocowego w uznanych za męskie pracach.**

Badania szczególnie mocno akcentują problem motywacji wolontariuszy. Wyłania się z nich podział wolontariuszy ze względu na podobieństwo w zakresie motywacji. Można wyodrębnić młodzież upatrującą w wolontariacie możliwości ekspresji znaczących wartości oraz nawiązywania nowych relacji, osoby traktujące swoją aktywność, jako sposób na wykorzystanie wolnego czasu oraz osoby, które pracują ze względu na szansę zdobycia doświadczenia istotnego dla przyszłej kariery zawodowej. Ostatnia grupa składa się z osób traktujących wolontariat zarówno instrumentalnie, jako miejsce poradzenia sobie z osobistymi trudnościami i rozwoju kariery oraz jako sposób na realizację wartości i potrzeb społecznych. Jak pokazują badania motywacje do aktywności w wolontariacie są złożone i wiążą się z dodatkowymi czynnikami (zmiennymi). Jednakże satysfakcja z wykonywanej pracy, poczucie zintegrowania z organizacją i chęć kontynuacji pracy

¹⁷ Patrz np. GUS, *Wolontariat w organizacjach i inne formy pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym – 2011*, Warszawa 2012. BS 18/2012 *Aktywność społeczna w organizacjach obywatelskich*, CBOS, Warszawa 2012.

¹⁸ Raport z badania „*Szkolne Kluby Wolontariatu*”, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Regionalne Centrum Wolontariatu w Katowicach, Katowice, listopad 2016, www.slaskie-wolontariat.org.pl/wp-content/uploads/.../raport_rcw_mlodzi2016.

są charakterystyczne dla wolontariuszy o motywach zarówno instrumentalnych, jak i altruistycznych (grupa pierwsza i czwarta). Nie dziwi natomiast fakt, iż osoby traktujące wolontariat tylko jako miejsce zdobycia doświadczenia i wykorzystania go w karierze zawodowej, deklarują mniejsze zainteresowanie kontynuacją pracy. Można więc stwierdzić, iż **nie należy wartościować motywacji młodzieży. Nawet, jeśli aktywność w wolontariacie jest tylko czasowa i niewynikająca z pobudek altruistycznych nabywane w jego toku kompetencje społeczne, postawy i wrażliwość stwarzają ceny wkład w kapitał społeczny wspólnot.**

Także w stosunku do czasu pracy wolontariuszy warto zastosować podobną postawę wychowawczą. Nie wszyscy młodzi ludzie chcą, mogą czy też mają przyzwolenie ze strony rodziców i opiekunów na systematyczne i pełne zaangażowanie. Warto **wspierać nawet fragmentaryczne i okazjonalne formy pomocy, wskazując na płynący z nich pożytek dla ich beneficjentów i podkreślając wartość samej gotowości do niesienia pomocy.**

Pewne niebezpieczeństwo wiąże się także w **wygórowanymi wymaganiami, jakie niesie propagowany wzór wolontariusza.** Nie umniejszając starań o rozwój wolontariuszy w wymiarze kompetencyjnym i etycznym, warto jednak pamiętać, iż wielu odpowiedzialnych młodych ludzi, realistycznie patrzących na siebie może uznać, iż wobec własnych deficytów ta formuła pomocy nie jest dla nich właściwa.

Podsumowanie

Wolontariat jest zbyt cenną wartością, aby pozostawiać go samym wolontariuszom i organizacjom z pracy wolontariuszy korzystających. Troska o rozwój wolontariatu i wolontariuszy leży w interesie całej zbiorowości. Wyrażać się ona powinna **w umacnianiu jego mocnych stron, ale również w analizie obszarów niedomagań.** Analiza tych drugich to wnikliwa diagnoza, wytypowanie zadań naprawczych i krok po kroku ich wdrażanie.

Wolontariat wymaga **stałego podnoszenia kompetencji nie tylko od wolontariuszy, ale także od opiekunów, liderów, wychowawców, a także badaczy.** Znaczenie w praktyce wychowawczej refleksji socjologicznej pozwala na wskazanie wagi innych wymiarów życia ludzkiego niż tylko materialne, prowadzi do podkreślenia dynamiki rozwoju i wzmacniania się niekorzystnych sytuacji w życiu człowieka oraz respektowania wysokiego znaczenia więzi społecznych i korzystnych relacji z instytucjami w ocenie jakości życia ludzi i zachowań.

Rzeczywistość się zmienia w niewyobrażalnym wcześniej tempie. Zmieniają się potrzeby, motywacje i formy pracy. W zglobalizowanym społeczeństwie, w którym umacniają się podziały i nierówności społeczne **funkcjonowanie wolontariatu jest niezbędne, bowiem jeden czynnik pozostaje niezmienny – to zapotrzebowanie na pomoc. I tylko wspólna troska, wsparcie i szacunek okazywany wolontariuszom i osobom ich wychowującym pozwoli ten cenny społeczny fenomen rozwijać.**

Bibliografia:

- Badanie BS 18/2012 *Aktywność społeczna w organizacjach obywatelskich*, CBOS, Warszawa 2012.
- Badanie BS/12/2012 *Europejski Rok Wolontariatu. Podsumowanie*. CBOS, Warszawa 2012.
- Geremek B., *Litość i szubienica. Dzieje nędzy i miłosierdzia*, Czytelnik, Warszawa 1989.
- GUS, *Wolontariat w organizacjach i inne formy pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym – 2011*, Warszawa 2012.
- Izdebski H., *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Komentarz*, Warszawa 2003, www.pozYTEK.gov.pl/Komentarz.
- Januszek H., Sikora J., *Podstawy socjologii*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008.
- Kołodziej K., *Wolontariat. Co warto i trzeba o nim wiedzieć?*, „Służba Pracownicza” 2003, nr 9.
- Kopyra J., *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2005.
- Leś E., *Od filantropii do pomocniczości: studium porównawcze rozwoju i działalności organizacji społecznych*, Wyd. Elipsa, Warszawa 2000.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.
- Podgórecki A., *Logika praktycznego działania*, [w:] A. Podgórecki (red.), *Socjotechnika – jak oddziaływać skutecznie*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1970.
- Podgórecki R.A., *Socjologia. Wczoraj. Dziś. Jutro*, Wydawnictwo oświatowe FOSZE, Rzeszów 2006.
- Radwan-Pragłowski J., Frysztacki K., *Společne dzieje pomocy człowiekowi: od filantropii greckiej do pracy socjalnej*, Interart, Warszawa 1996.
- Raport z badania „*Szkolne Kluby Wolontariatu*”, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Regionalne Centrum Wolontariatu w Katowicach, Katowice, listopad 2016, www.slaskie-wolontariat.org.pl/wp-content/uploads/.../raport_rcw_mlodzi2016.
- Rysz-Kowalczyk B. (red.), *Leksykon polityki społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2001.
- Siewierski J., *Socjologia jako nauka o społeczeństwie*, [w:] J. Polakowska-Kujawa (red.) *Socjologia ogólna. Wybrane problemy*, Wydawnictwa Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 1999.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1972.
- Sztompka P., *Socjologia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
- Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* Dz. U. z 2003 r. Nr 96, poz. 874, Nr 202, poz. 1956 i 1958, Nr 228, poz. 2262.

Dr Maria Gagacka – Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu.